

مورخان و امر قدسی

Historians and the Sacred

Hassan Hazrati et. al.
Edited by Fatemeh Bakhtiari

Logos Publications 2023

مورخان و امر قدسی

حسن حضرتی و دیگران

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

به کوششِ فاطمه بختیاری

سرشناسه: حضرتی، حسن، ۱۳۴۹ -

عنوان و نام پدیدآور:

مورخان و امر قدسی / حسن حضرتی و دیگران؛ به کوشش فاطمه بختیاری.

مشخصات نشر: تهران، لوگوس، ۱۴۰۱

مشخصات ظاهری: ۲۶۸ ص.؛ ۱۴×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۲۸۸-۲۲-۴

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۴۵] - ۲۶۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع:

امر قدسی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها

Holy, The -- Addresses, essays, lectures

امر قدسی

Holy, The

شناسهٔ افزوده: بختیاری، فاطمه، ۱۳۶۹-، گردآورنده

رده‌بندی کنگره: BL۵۱

رده‌بندی دیویی: ۲۰۰/۱

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۸۸۹۳۵۰۱

مورخان و امر قدسی

حسن حضرتی و دیگران؛ به کوشش فاطمه بختیاری

طراح جلد: سید مهدی حسینی	ویراستار: فاطمه هادی	
شمارگان: ۳۰۰	شابک: ۹۷۸۶۲۲۶۲۸۸۲۲۴	چاپ اول: ۱۴۰۱

برای اطلاعات بیشتر کد فوق را اسکن کنید و به وبسایت نشر لوگوس بروید.

قیمت: ۱۳۰۰۰۰ تومان

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً یا جزئاً، به هر شکل اعم از چاپ، فتوکپی، اسکن، صوت، تصویر یا انتشار الکترونیک بدون اجازهٔ مکتوب از نشر لوگوس ممنوع است.

ایمیل: info@irlogos.com

تماس با مرکز پخش: ۰۹۰۲ ۱۵۴ ۰۰۴۲

فروشگاه برخط لوگوس: www.irlogos.com

پیشکش به:

تاریخ ورزشانی که پای بند به اصول و قواعد تاریخ ورزشی اند.

فهرست

- دیاچه ۱
- پیشگفتار ۳
۱. پیشینه ادبیات موضوع
- فاطمه بختیاری ۹
۲. مورخان و امر قدسی
- حسن حضرتی ۲۷
۳. تاریخ و کلام در اهل بیت نگاری شیعیان امامی (از آغاز تا قرن هفتم ه.ق)
- لیلانجفیان رضوی، حسن حضرتی ۴۷
۴. در باب مهم ترین وظیفه رشته ای مورخان
- حسن حضرتی ۷۷
۵. تأثیر مطالعات تاریخی بر الهیات
- والتر راشنبوش / ترجمه حسن حضرتی و فاطمه بختیاری ۹۹
۶. نقد تاریخی گزارش ابن خلدون از رویداد عاشورا
- حسن حضرتی ۱۲۱
۷. تاریخ و دین در عصر جدید
- کنستانتین فسولت / ترجمه حسن حضرتی و مینا آونج ۱۴۳
۸. ابن فندق و تاریخ شناسی
- حسن حضرتی ۱۷۳
۹. مدرنیسم و رابطه مشکل آفرین تاریخ و الهیات...
- وارد د پریل / ترجمه حسن حضرتی و فاطمه بختیاری ۱۹۵

۱۰. تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی و سنت تاریخ‌نگاری قدسی در ایران

داود فیرحی ۲۲۱

۱۱. مبانی الهیاتی تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی ایران

حسن حضرتی و مینا آونج ۲۲۷

فهرست مراجع ۲۴۹

دیباچه

دشوارة نسبت مورخان با امر قدسی موضوعی است که تاکنون نزد تاریخ‌ورزان ایرانی چندان مورد تأمل و مداقه قرار نگرفته است. این در حالی است که پژوهشگران تاریخ به ویژه در دو حوزه مطالعاتی «تاریخ اسلام آغازین» و «تاریخ انقلاب اسلامی» به صورت جدی و ملموس با آن درگیرند. بنابراین لازم است درباره آن تأملاتی معرفتی داشته باشند. مسکوت گذاشتن مسئله مشکلی را حل نمی‌کند. در این میان بیشترین آسیب هم به دانش تاریخ و پژوهش‌های مربوط به آن می‌رسد؛ زیرا ناآگاهی معرفتی درباره حدود و ثغور دانش تاریخ و نیز توانایی‌ها و قابلیت‌های علمی این رشته، میدان را برای ورود نامشروع معارف دیگر در مطالعات تاریخی و به بیراهه کشاندن آنها فراهم می‌کند. تاریخ‌ورز باید نیک آگاه باشد که معرفت متعلق او توانایی توصیف و تبیین علمی چه موضوعاتی دارد و اسناد و مدارک تاریخی در این مسیر تا کجا می‌توانند دستگیر او باشند؟ اشراف به این مسئله‌ها مستلزم برخورداری از درک درست درباره ماهیت معرفت تاریخی و مختصات علمی بررسی‌های تاریخی است. اینکه بررسی تاریخی چه ویژگی‌هایی دارد و از چه امکان‌هایی برخوردار است؛ به چه پرسش‌هایی می‌تواند پاسخ بدهد و از ارائه پاسخ علمی به چه ابهاماتی ناتوان است؛ کدام مدعاهای علمی را می‌تواند به آزمون بگذارد و امکان ارزیابی کدام فرضیه‌ها را ندارد.

بنابراین، گام نخست در این راه دشوار، اشراف نظری به ماهیت علم تاریخ است. بدون شناخت دقیق دربارهٔ دانش تاریخ امکان مرزبندی موضوعی و رویکردی میان آن و معارف دیگر نیست.

مجموعه جستارهای پیش‌رو می‌کوشد تأملات نظری نویسندگان را در مسئلهٔ یادشده با خوانندگان فرزانه به اشتراک بگذارد تا به سهم خود گام کوچکی برای غنای ادبیات موضوع در جامعهٔ علمی کشورمان به‌ویژه در نزد تاریخ‌ورزان آکادمیک بردارد. در مدت ۲۵ سال معلمی در دانشگاه و تدریس روش‌شناسی مطالعات تاریخ اسلام همواره این مسئله و دغدغهٔ علمی تاریخ‌نگارانه را با طلبه‌ها و دانشجویان عزیز در میان گذاشته‌ام. برخی از این تأملات پیش‌تر انتشار یافته و برخی دیگر برای نخستین بار منتشر می‌شود. نیز چند جستار ترجمه‌ای که نشانگر ملاحظات علمی جدی مورخان و متکلمین غربی در موضوع مورد نظر است، اضافه شده و حال به شکل اثری مستقل تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. بنابراین، می‌توان گفت تمام جستارهای این کتاب دربارهٔ ماهیت معرفت تاریخی و نیز نسبت آن با امور قدسی است.

برای آماده‌سازی و انتشار این اثر بیش از همه باید از دانشجوی گرامی سرکار خانم فاطمه بختیاری تشکر کنم که با صبر و حوصله و دقت فراوان تدوین متن را انجام دادند. سرکار خانم فاطمه هادی نیز در مقام ویراستار با وسواس مثال‌زدنی به راستی و زیبایی متن افزودند. از ایشان بسیار سپاسگزارم. نیز مدیر محترم انتشارات لوگوس جناب آقای دکتر علی اصغر سلطانی که به همت ایشان این اثر به زیور طبع آراسته شد.

این متن تلاش آغازینی است در طرح موضوعی بسیار مهم در مطالعات تاریخی؛ بنابراین، سخت نیازمند نقد و بررسی عالمانه است. امیدوارم خوانندگان فرزانه بی هیچ ملاحظه‌ای به نقد آن پرداخته و ما را نسبت به خطاهای خود آگاه سازند.

حسن حضرتی

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

تهران - خرداد ۱۴۰۱

پیشگفتار

مجموعه مقالات پیش‌رو مشتمل بر ده جستار شامل تألیف و ترجمه در باب چگونگی مواجهه امر تاریخی و امر قدسی است. تاریخ به مثابه علمی روشمند که موضوع و غایتی مستقل دارد، گاهی آن‌چنان با علوم دیگر خلط می‌شود که مخاطب توانایی تفکیک آن را ندارد. درحالی‌که غایت این علم از علوم هم‌پیوند مانند جامعه‌شناسی، علم سیاست یا علوم اسلامی، از قبیل فقه و کلام متفاوت است. اگر به تأسی از گذشتگان مرز بین علوم انسانی رعایت نشود و قلمرو روشی و معرفتی هر شاخه علمی مورد توجه قرار نگیرد، درهم‌تنیدگی علوم همسو منجر به بحرانی خواهد شد که هستی شاخه‌های علمی را درگیر خواهد کرد. این روزها توجه و علاقه وافر به مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی سبب شده تا قلمرو آنها در هم آمیخته شود؛ درحالی‌که نباید فراموش کرد هر رشته دانشگاهی در جست‌وجوی امری خاص بوده و هدفی مشخص دارد. تاریخ اسلام زیرمجموعه رشته تاریخ، بیش از دیگر فرعیات با این خطر روبه‌رو است؛ چراکه همسویی عقاید با رویکرد علمی گاهی منجر می‌شود تا روش و غایت این رشته قربانی حیث التفاتی تاریخ‌ورزان شود.

خطر افول دین در عصر سکولار امری است که جنبش‌های مختلف دینی و علمی را مشغول خود کرده و اثری که این بحران بر رشته تاریخ گذاشته، استفاده ابزاری یا

سوء استفاده از تاریخ و تاریخ‌نگاری در زمینه اسطوره‌پروری و مقدس‌سازی است. در حالی که اگر این رشته مسیر معرفت‌شناختی خود را با تکیه بر روش و اسناد و منابع طی کند، نه تنها نیازی به تقدس‌محوری و نظریه‌سازی نخواهد بود، به صورت مستند کمک به آشکارسازی و فهم واقعیت و پیشرفت در علوم خواهد شد؛ امری که منجر به تقویت پایه‌های ایمانی بشر می‌شود. دوگانه ذهنی - عینی و حقیقت - واقعیت از امری است که در نسبت علم و دین بسیار مورد مذاقه اهل فن قرار گرفته است و هر رویکردی که دغدغه‌اش مطالعه و فهم ماوراء الطبیعه باشد، از قبیل فلسفه یا الهیات، به نحوی این دوگانه‌ها را مورد توجه قرار می‌دهد. اما از آنجا که «اول ما خلق الله العقل»، پس بر بشر لازم است خود را با جهانی که در آن زیست می‌کند همسو کند، نه اینکه جهان را با ذهنیات خود منطبق سازد.

فکر جمع‌آوری این مجموعه مقالات به زمانی بازمی‌گردد که استاد ارجمندم جناب آقای دکتر حسن حضرتی با طرح مسئله در این زمینه بار دیگر نشان دادند که دغدغه موضوع، روش و هویت مستقل دانش و رشته تاریخ را به مثابه معرفتی با مختصات ویژه خود همچنان دنبال می‌کنند. این امر، یعنی نسبت تاریخ‌شناسی و امر قدسی آن‌گونه در دانشگاه‌های ما بدیهی انگاشته شده که گویی هیچ مشکلی برای نشان دادن مرزهای در هم تنیده میان دانش تاریخ و الهیات وجود ندارد. حتی بدتر اینکه گاهی تاریخ به سبک دوران سنت و روش قدما، نه تنها زیرمجموعه علوم دینی، بل ابزاری انگاشته شده تا اهداف علوم دینی را برآورده سازد. بدین منظور و برای جلب توجه مخاطبان فرزانه مقالاتی در این مجموعه گردآوری شده که از جهات مختلف به این مسئله توجه می‌کند.

در بادی امر کوشیده‌ایم پیشینه موضوع و مسئله نسبت تاریخ و الهیات ارائه شود تا خواننده محترم در جریان ادبیات پژوهش حاضر قرار گیرد. توجه مسبق به سابقه جوامع علمی در غرب نسبت به ارتباط تاریخ و الهیات مسیحی سبب شده است تطور این نسبت از این زاویه مورد توجه قرار گیرد. پس از مرور تأملات مورخان و متألهان مسیحی در این زمینه به رویکرد مورخان مسلمان به این موضوع پرداخته و کوشیده‌ایم

نگاه ایشان را به الزامات بررسی تاریخی در تاریخ‌نگاری مسلمانان نشان دهیم. در این میان لازم بود تأملی مستقل در باب ماهیت موضوعی و روشی دانش تاریخ انجام شود که در جستاری جداگانه مورد توجه قرار گرفته است.

جستار نخست، به قلم حسن حضرتی، چگونگی نسبت تاریخ و علم کلام را بررسی می‌کند و در ادامه به بحث دربارهٔ نقاط ضعف و قوت تفکیک این دو و نیز نسبت تنقیضی یا تکمیلی‌ای پرداخته که میان آنها می‌تواند برقرار باشد. در بخش پایانی این مقاله نویسنده می‌کوشد نشان دهد که به دلایل مختلف رویکرد تاریخی از جهات گوناگون به رویکرد کلامی رجحان دارد.

جستار دوم به نسبت تاریخ و کلام در اهل‌بیت‌نگاری می‌پردازد. به سبب توجه عمیق نویسندگان به منابع دست‌اول شیعی و دسته‌بندی عناوین مقدس در بحث امامت نظیر علم غیب، قدرت، معجزات و ... در قالب روش تحلیل‌گفتمان مورد توجه این جستار است. تأثیر امور تاریخی بر دال‌های مختلف کلامی در دوره‌های شکل‌گیری و تحول اهل‌بیت‌نگاری مسئله اصلی این نوشتار است و می‌کوشد فراز و فرود توجه به امور قدسی را در تاریخ‌نگاری شیعی تا پیش از حمله مغول نشان بدهد. توصیف به عنوان مهم‌ترین وظیفه رشته‌ای مورخان، مسئله جستار بعدی است که نویسنده پیش‌تر در قالب جستاری بدان پرداخته است؛ در این مجموعه نیز به جهت اهمیت موضوع از حیث ماهیت دانش تاریخ و چیستی رسالت علمی آن - که تعیین‌کننده نوع رابطه آن با علوم دیگر است - با تغییراتی باز نشر می‌شود.

«تأثیر مطالعات تاریخی بر الهیات» عنوان نوشتاری ترجمه‌ای از حسن حضرتی و فاطمه بختیاری است. «راشنبوش» الهیات‌دان مسیحی است که برای نخستین بار رجحان تاریخ بر الهیات را با ذکر موارد تاریخی و استدلال‌های منطقی تبیین می‌کند. تمرکز اصلی این نوشتار بر الهیات و تاریخ مسیحیت است، اما به دلیل توجه آن به اهمیت تاریخ در مباحث الهیاتی و الگویی که در اختیار خواننده قرار می‌دهد اهمیتی بسزا دارد.

جستار «ابن‌فندق و تاریخ‌شناسی» در پی تبیین نگاه ابن‌فندق به ماهیت دانش

تاریخ است و اینکه از نظری شرافت دانش تاریخ در چه چیز است. به فهم نویسنده، ابن فندق تنها به شرافت موضوعی و نفعی دانش تاریخ قائل است و نه شرافت روشی آن و از این حیث می‌توان نتیجه گرفت او هم همانند دیگر تاریخ‌نگاران مسلمان دوره سنت مبتنی بر سنت ارسطویی تاریخ را ذیل الهیات و اخلاق و چون علم‌القصص دیده‌است.

مقاله «تاریخ و دین» نسبت تاریخ و امر قدسی را از زاویه زبان‌شناختی بررسی کرده‌است. نویسنده با تمرکز بر زبان اول شخص و سوم شخص، نسبت تاریخ و دین را به چالش می‌کشد و نشان می‌دهد چرا در دوران معاصر، تاریخ توانسته همچون رقیبی برای دین باشد.

«نقد تاریخی ابن‌خلدون از واقعه عاشورا» جستاری است که به تعریف و شاخص‌بندی نقد درونی و برونی راوی و روایت متمرکز است. به علاوه با ارائه نمونه‌ای از نقد تاریخی گزارشی تاریخی سعی می‌کند الگویی عملی به دست دهد. جستار بعدی با عنوان «مدرنیسم و رابطه مشکل‌آفرین تاریخ و الهیات» به رابطه تاریخ و الهیات در عصر مدرن می‌پردازد. مورخان شهر لوون بلژیک که درهم‌آمیختگی تاریخ و الهیات مسیحی را امری مشکل‌آفرین قلمداد می‌کنند، در پی حل مشکل برآمده تا مصالحه‌ای بین این دو معرفت ایجاد کنند. این مقاله از حیث توجه به تاریخ جزمیت می‌تواند دریچه‌ای نو را در مطالعات تاریخی دانشگاهی کشور ما ایجاد کند و به مثابه الگویی مورد توجه قرار گیرد که راه‌حل‌های متفاوتی را در حل این مشکل مطرح می‌سازد.

جستار «نسبت تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی و سنت تاریخ‌نگاری قدسی در ایران» به قلم شادروان داود فیرحی نوشتاری است کوتاه که به سبب نسبت وثیق آن با این مجموعه و نیز برای گرامیداشت یاد و نام آن استاد گرانقدر که سفر نابهنگامش به دیار باقی، دوستان و علاقه‌مندانش را در غم و اندوه جانکاهی فرو برد در اینجا بازنشر می‌شود.

آخرین مقاله با عنوان «مبانی الهیاتی تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی» می‌کوشد تبلور